

A black and white photograph of a man with short, dark hair, wearing a dark shirt. He is seated and looking down, focused on writing with a quill pen on a piece of paper. The background is slightly blurred, showing a chair with a circular backrest. The overall tone is historical and scholarly.

Πάτρικ Λη Φέρμορ

Η πορεία προς την Κωνσταντινούπολη

*Η εποχή της δωρεάς
Ανάμεσα στα δάση και τα νερά*

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Εισαγωγικό γράμμα στον Ζαν Φίλντινγκ

Αγαπητέ μου Ζαν,

Καθώς τώρα μόλις κατάφερα να βάλω σε τάξη τις λεπτομέρειες αυτών των ταξιδιών μου, οι μέρες εκείνες ξανάρχονται στη μνήμη και πολλά κατοπινά γεγονότα μοιάζουν σαν να έγιναν χθες. Έτσι, δυσκολεύομαι να πιστέψω πως έχουν περάσει τρεις δεκαετίες από τη χρονιά του '42, όταν πρωτοσμίξαμε στην Κρήτη φορώντας και οι δυο μαύρα κροσσωτά κεφαλομάντιλα, στιβάλια, κρατώντας χαντζάρια με λαβές από ασήμι και φίλνιτσι, ζωνάρια και αρνίσιας προβιές, βουτηγμένοι στη μουντζούρα ως το λαιμό. Κάμποσες άλλες συναντήσεις και περιπέτειες ακολούθησαν το πρώτο εκείνο αντάμωμά μας στις πλαγιές του όρους Κέντρος και ευτυχώς το είδος του άτακτου πολέμου μας έκρυβε μέσα του μεγάλα διαστήματα απραξίας στα καταφύγια των βουνών: στις ψηλές αετοκορφές, κάτω από σμήνη αστεριών ή χειμωνιάτικους σταλαγμίτες ξαπλώναμε ανάμεσα στα βράχια και αναπολούσαμε τη ζωή μας πριν από τον πόλεμο.

Πραγματικά, η αδιαφορία για τη ρυπαρότητα των σπηλαίων και η άμεση αντίδραση στον κίνδυνο θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα καταλληλότερα εφόδια για να επιβιώσει κανείς στην κατεχόμενη Κρήτη. Εκείνο ωστόσο που μας είχε κυριολεκτικά φυτέψει στον νησιωτικό ασβεστόλιθο ήταν –πράγμα παράδοξο για έναν σύγχρονο πόλεμο– η επιλογή του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών στα σχολεία όπου είχαμε φοιτήσει. Με μια διαίσθηση που θεωρήθηκε

κάποτε μοναδική, ο Στρατός είχε συνειδητοποιήσει πως η αρχαία γλώσσα, έστω και αν δεν την κατείχαμε απόλυτα, ήταν το συντομότερο μονοπάτι για τη νεοελληνική. Έτσι, τα βράχια της ηπειρωτικής χώρας και των νησιών ραντίστηκαν έξαφνα με όλα εκείνα τα παράξενα πρόσωπα· παράξενα, επειδή τα ελληνικά είχαν πάψει από καιρό να είναι υποχρεωτικό μάθημα στα σχολεία όπου διδάσκονταν ακόμη: Ήταν απλώς μια εύκολη λύση – ίσως ενθαρρυσμένη υποσυνείδητα από την ακρόαση κάποιων σελίδων των *Ηρώων* του Κίνγκσλεϊ κατά την παιδική μας ηλικία – μιας εκκεντρικής και ιδιόρρυθμης μειοψηφίας: εφηβικές φιλοδοξίες που άφησαν μιαν αόριστη αλλά ευχάριστη σφραγίδα πάνω σε μας, τους αυτοσχέδιους κατοίκους των σπηλαίων.

Όμως καμιά από τις δυο σταδιοδρομίες μας στο σχολείο δεν ήταν προορισμένη να ευδοκιμήσει: Ένα οικογενειακό ατύχημα είχε πρόωρα διακόψει τις σπουδές σου και μένα μου έδωσαν τα παπούτσια στο χέρι «λόγω απειθαρχίας»· έτσι βγήκαμε στο δρόμο νωρίτερα από τους περισσότερους συνομηλίκους μας. Οι πρώτες περιπέτειές μας – χωρίς δεκάρα στην τσέπη, με αδιάκοπες μετακινήσεις, αντιρρήσεις από τους κηδεμόνες, αλλά σε απόλυτη αρμονία με τον εαυτό μας – είχαν ξεδιπλωθεί παράλληλα· και όπως ξαναφέρναμε στη μνήμη τα προπολεμικά εφηβικά μας χρόνια διασκεδάζοντας ο ένας τον άλλον, δεν αργήσαμε να συμφωνήσουμε πως εκείνες οι ατυχίες, που μας είχαν τόσο νωρίς ωθήσει στο δρόμο, δεν ήταν πραγματικές ατυχίες, αλλά μάλλον τρελές συμπτώσεις μιας τύχης αγαθής.

Στο βιβλίο αυτό προσπάθησα να συμπληρώσω και να ταξινομήσω με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τα πρώτα από τα ταξίδια εκείνα που αποσπασματικά σου είχα εξιστορήσει. Η αφήγηση, που θα έπρεπε να ολοκληρωθεί στην Κωνσταντινούπολη, απλώθηκε περισσότερο από όσο περίμενα· την έχω χωρίσει σε δυο μέρη και το πρώτο σταματά καταμεσής μιας σημαντικής, αν και επιλεγμένης με προσωπικά κριτήρια, γέφυρας που ζεύει τις όχθες του Μέσου Δούναβη. Τα υπόλοιπα εξιστορούνται στο δεύτερο μέρος. Από την πρώτη στιγμή, ήθελα να την αφιερώσω σε σένα και το κάνω

σήμερα με βαθιά ικανοποίηση και μια δόση από την τελετουργική χειρονομία του ταυρομάχου που πετά το καπέλο του σ' έναν φίλο προτού ριχτεί στην αρένα. Μπορώ να επωφεληθώ από την ευκαιρία για να δώσω στην επιστολή μου αυτή το ύφος μιας εισαγωγής: θα ήθελα η διήγησή μου, όταν ξεκινήσει, να βουτήξει αμέσως βαθιά, χωρίς πολλές επεξηγήσεις. Χρειάζεται ωστόσο μια σύντομη αναφορά στον τρόπο που άρχισαν αυτά τα ταξίδια.

Ας πάμε λίγο πίσω: Τον δεύτερο χρόνο από το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αμέσως μετά τη γέννησή μου, η μητέρα και η αδερφή μου μπαρκάρισαν για την Ινδία (όπου ο πατέρας μου υπηρετούσε ως υπάλληλος της αποικιακής κυβέρνησης) και εγώ έμεινα πίσω, ώστε να σωθεί τουλάχιστον ένα μέλος της οικογένειας, αν τύχαινε να βυθιστεί το πλοίο τους από εχθρικό υποβρύχιο. Σκόπευαν να με πάρουν κοντά τους όταν οι ωκεανοί θα ήταν ασφαλέστεροι ή, αν αυτό δεν γινόταν δυνατό, να με αφήσουν στην Αγγλία ώπου να τελειώσει αίσια ο πόλεμος. Όμως ο πόλεμος δεν τελείωνε και τα επιβατικά πλοία που ταξίδευαν σπάνιζαν. Πέρασαν έτσι τέσσερα χρόνια. Στο μεταξύ, με μια λύση προσωρινή που η ανάγκη την έκανε μονιμότερη, με εμπιστεύτηκαν στη φροντίδα μιας εξαιρετικά καλοσυνάτης και απλοϊκής οικογένειας. Η περίοδος αυτή που έζησα μακριά από τους δικούς μου ήταν για μένα το άκρο αντίθετο της ταλαίπωρης ζωής που περιγράφει ο Κίπλινγκ στο διήγημά του «Μπέε μπέε μαύρο προβατάκι». Ήμουν ελεύθερος να κάνω το κέφι μου. Δεν υπήρχε λόγος παρακοής, αφού κανείς ποτέ δεν μου έλεγε τι να κάνω· επιπλέον, δεν με μάλωσαν ποτέ, δεν μου έδωσαν ποτέ ούτε ένα παραινετικό μπατσάκι. Αυτή η καινούργια οικογένεια και το σκηνικό από αχυραποθήκες, θημωνιές και νεράγκαθα, που τα σκίαζε η αλόη και οι χλοεροί κυματισμοί των λιβαδιών του Νορθάμπτονσαϊρ, ήταν τα πρώτα πράγματα που θυμάμαι να αντίκρισαν τα μάτια μου· έτσι πέρασα εκείνα τα πρώτα χρόνια –χρόνια που λένε πως επιδρούν πάρα πολύ στη διαμόρφωση του χαρακτήρα ενός παιδιού– περίπου σαν χωριατόπουλο που δεν γνώρισε χαλινάρι: Μου έχουν αφήσει την ανάμνη-

ση αμέριστης και ανόθευτης χαράς. Όταν τέλος η μητέρα και η αδερφή μου γύρισαν στην πατρίδα, εγώ έτρεξα να χωθώ στα λιβάδια και αντιστάθηκα στις αγκαλιές και στα χάρδια τους μπηγόντας άναρθρα επαρχιώτικα ξεφωνητά· και κείνες κατάλαβαν αμέσως πως είχαν να κάνουν μ' ένα μικρό αγρίμι που δεν έπιανε εύκολα φιλίες· η χαρά του ξανανταμώματος μπολιάστηκε με πικρή απογοήτευση. Ωστόσο, κρυφά μέσα μου, ένιωθα να με συνεπαίρνουν οι όμορφες ξένες: Η εμφάνισή τους ξεπερνούσε τα όρια της φαντασίας μου. Με γοήτευαν τα κομψά κροκοδειλένια παπούτσια που συμπλήρωναν την αμφίεση της μιας και το ναυτικό κοστουμί της άλλης, που με περνούσε τέσσερα χρόνια: η πλισέ φούστα, οι τρεις λευκές ρίγες στον μπλεμαρέν γιακά, το μαύρο μεταξωτό μαντίλι με το λευκό κορδόνι, η σφυρίχτρα και το κορδελιαστό κασκέτο με τα ανερμήνευτα για μένα ακόμη χρυσά γράμματα Π.Α.Μ. Βίκτορι.² Ένα μαύρο πεκινούά με άσπρα πατουσάκια σαν γκέτες μπερδευόταν στα πόδια τους και γάβγιζε τρελά πηδώντας στο ψηλό χορτάρι.

Φαίνεται πως εκείνα τα υπέροχα αναρχικά χρόνια με είχαν κάνει ανεπίδεκτο σε κάθε είδους πειθαναγκασμό. Με διακριτικότητα, γοητεία και επιδεξιότητα, που ήρθαν να ενισχύσουν η συναινετική προδοσία μου, η επίδραση του Λονδίνου, ο Πίτερ Παν, αναγνώσματα όπως *Η άκρη του ουράνιου τόξου* και τα παιδικά σκετς του *Τσου Τσιν Τσούου*, η μητέρα κατάφερε να πετύχει την ολοκληρωτική αφύπνιση της στοργής μου, εξημερώνοντάς με για οικογενειακή χρήση. Όμως οι πρώτες σχολικές εμπειρίες μου, όταν ήρθε η ώρα –πρώτα στο νηπιαγωγείο, ύστερα στο σχολείο της αδερφής μου, όπου γίνονταν δεκτά και αγόρια της ηλικίας μου, και τέλος σε ένα απαίσιο προπαρασκευαστικό σχολείο κοντά στο Μέιντενχεντ που είχε το όνομα ενός κέλτη αγίου³–, κατέληξαν σε πανωλεθρία. Άκακος εξωτερικά, πιο εμφανίσιμος τώρα, με δροσερή αυθόρμητη ομιλητικότητα, στην αρχή κέρδιζα αμέσως τη συμπάθεια των άλλων. Μόλις όμως άρχιζαν να βγαίνουν στη φόρα οι παλιότερες καταβολές μου, εκείνες οι εφήμερες χάρες άρχισαν να μοιάζουν με κυνικό λούστρο προορισμένο να καμουφλάρει τον διαβολάκο που караδοκούσε

αποκάτω: Μάλιστα χρωμάτιζαν μελανότερα το σωρό από σκανταλιές που είχαν αρχίσει να συσσωρεύονται. Σήμερα, όταν πέφτουν στην αντίληψή μου κάτι τέτοια τρελόπαιδα, πλημμυρίζω αμέσως από αισθήματα αλληλεγγύης αλλά και τρόμου.

Η οικογένεια στην αρχή ξαφνιάστηκε και στη συνέχεια απελπίστηκε. Ύστερα ιδίως από ένα ανησυχητικό κρούσμα απειθαρχίας στα δέκα μου χρόνια, χρειάστηκε να με πάνε σε έναν ψυχίατρο, ο οποίος τους σύστησε ένα πολύ πρωτοποριακό ειδικό σχολείο στην περιοχή του Μπάρι Σεντ Έντμουντς.⁴

Το Σάλαμ Χολ, στο Σάλαμ-λε-Σάλοους, ήταν μια χαριτωμένη έπαυλη χωρίς συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό ύφος κοντά σε ένα δάσος και μια φυσική λίμνη στην περιφέρεια του Σάφοκ, με τον ανοιχτό ορίζοντα και τα πολλά καμπαναριά. Εκεί το πρόσταγμα είχε ο ταγματάρχης Τρούθφουλ, ένας γκριζομάλλης με αγριωπό βλέμμα. Όσο για μένα, όταν πήρε το μάτι μου δύο σπάνιες για την εποχή γενειάδες, κάτι χοντρά βραχιόλια, κεχριμπαρένιες χάντρες, φούντες και υφαντά ρούχα, που όλα ανήκαν σε διάφορα μέλη του ετερόκλητου εκκεντρικού προσωπικού, και γνώρισα από κοντά τους συμμαθητές μου –καμιά τριανταριά κορίτσια και αγόρια από τεσσάρων έως είκοσι χρόνων, όλα ντυμένα με καφετιές μάλλινες φαρδιές πουκαμίσες και πέδιλα–, την παραλίγο μουσική ιδιοφυΐα με τις περιοδικές κρίσεις, τον ανιψιό του εκατομμυριούχου που κυνηγούσε αυτοκίνητα στους χωματόδρομους με μια βέργα, την όμορφη και ανεπαίσθητα κλεπτομανή κόρη του ναυάρχου, το γιο αξιωματούχου του Εραλδικού Κολεγίου⁵ που τον βασάνιζαν εφιάλτες και ένα μεταδοτικό κληρονομημένο πάθος για οικοσέμμα, τους υπνοβάτες και τους μυθομανείς (δηλαδή, όσους, σύμφωνα με μένα, διέθεταν μιαν υπέρμετρη ικανότητα να εφευρίσκουν παραμύθια, που στο κάτω κάτω δεν έκαναν και μεγάλη ζημιά αφού κανένας δεν τα πίστευε) και τέλος κάμποσους μικρούς ταραξίες του είδους μου που ήταν απλώς πολύ άτακτοι, βεβαιώθηκα πως θα περνούσα καλά εκεί. Στην αρχή, οι ασκήσεις φυσιολατρικής ρυθμικής, προσαρμοσμένες στο χώρο μιας σιταποθήκης, και οι τοπι-

κοί χοροί, όπου ο ίδιος ο ταγματάρχης έσερνε πίσω του προσωπικό και μαθητές, με έκαναν να σαστίζω κάπως, επειδή όλοι τους χόρευαν χωρίς να φορούν ούτε ένα ρούχο πάνω τους. Με ευλυγισία και σοβαρότητα καθώς και τη βοήθεια του πιάνου και του όμποε εκτελούσαμε μία μία όλες τις φολκλορικές φιγούρες.

Ήταν μεσοκαλόκαιρο. Δίπλα μας υπήρχαν περιφραγμένοι κήποι και θάμνοι με χρυσοκόκκινα αγριομούρα και διχτυωτά που προστάτευαν τις κατάφορτες φραγκοσταφυλιές κρατώντας μακριά τα ψαρόνια αλλά όχι και μας· και λίγο παραπέρα, τα δέντρα και το νερό κατηφόριζαν σχηματίζοντας αχνά ξέφωτα που μας καλούσαν κοντά τους. Από την πρώτη στιγμή κιόλας, κατάλαβα το μυστικό νόημα του τοπίου: Ήταν η επιστροφή στα σκιερά λημέρια του Ρομπέν των Δασών. Να διαλέξεις τη Μαριάννα σου και μια συντροφιά παλικάριών, να βάλεις τα κορίτσια να υφάνουν μέτρα ολόκληρα πράσινο της χλόης στους ψυχοθεραπευτικούς αργαλειούς και ύστερα να το κόψεις σε λουρίδες και να ράψεις τσόχινα μυτερά σκουφιά και οδοντωτές τραχηλιές, να φτιάξεις τόξα και να τους περάσεις χορδή, να μαζέψεις φραουλόβεργες για σαίτες και να εγκατασταθείς στο δάσος – ήταν υπόθεση ημερών. Κανείς δεν μας εμπόδιζε. Ο κανονισμός του σχολείου συνοψιζόταν σε τέσσερις λέξεις: «Fay ce que voudras».⁶ Πραγματικά, όταν τα βρετανικά σχολεία απαρνιούνται τον συμβατικό χαρακτήρα τους μετατρέπονται σε οάσεις παραδοξότητας και ιλαρότητας και σε κάνουν να μην θέλεις να τα εγκαταλείψεις. Ωστόσο κάποιες αόριστες φήμες για ανάρμοστες σχέσεις μεταξύ δασκάλων ή μαθητών μεγαλύτερης ηλικίας ή και των δύο –κουτσομπολιά που δεν έβαζε ο νους μας εκεί στα βάθη του πράσινου βασιλείου μας– έγιναν αφορμή να κλείσει το ίδρυμα και να βρεθώ ξανά, για μια δεύτερη ευκαιρία, εξόριστος από το δάσος μου, ανάμεσα στις φιδίσια πόρπες που είχαν οι ζώνες της ποδιάς του φριχτού προπαρασκευαστικού σχολείου και στο λάδι που με αυτό έτριβαν τα μπαστούνια του κρίκετ. Επόμενο ήταν, ύστερα από τη μεθυστική ελευθερία που είχα γνωρίσει, η τύχη μου να μην διαρκέσει και πολύ.

Κάθε φορά η μητέρα ήταν υποχρεωμένη να τα βγάζει πέρα με τα ξεσπάσματά μου. Ξεφύτρωνα απροειδοποίητα μπροστά της στη μέση του τριμήνου: άλλοτε στο εξοχικό μας στο Ντόντφορντ, ένα αχυροσκέπαστο χωριουδάκι στην άκρη ενός απόκρημνου μικρού δάσους, γεμάτο αλεπονουρές⁷ (αλλά και αληθινές αλεπούδες), με ένα ρυάκι αντί για δρόμο, όπου η μητέρα καταγινόταν με τη συγγραφή θεατρικών έργων και παρά τις οικονομικές δυσκολίες της μάθαινε παράλληλα να πιλοτάρει ένα διπλάνο Μοθ σε ένα αεροδρόμιο σαράντα χιλιόμετρα πιο πέρα· και άλλοτε στα ατελιέ ζωγραφικής του Πρίμρουους Χιλ κοντά στο Ρίντζενς Παρκ, ένα βήμα από τους νυχτερινούς βρυχηθμούς των λιονταριών του ζωολογικού κήπου, όπου η μητέρα μου είχε καταφέρει τον Άρθουρ Ράκαμ, γείτονά της σε κείνο το ασημένιο, να ζωγραφίσει εκπληκτικές εικόνες, ιπτάμενες φωλιές πουλιών με λιλιπούτειους πιλότους μέσα σε ανεμοθύελλα, αλισβερίσια καλικάντζαρων κάτω από τερατόμορφες ρίζες και ποντικούς που κρασοπίναν έχοντας για κούπες βελανίδια – όλα πάνω στην επιφάνεια μιας εσωτερικής πόρτας· και περισσότερες από μία φορές, στο νούμερο 213 της πλατείας Πικαντίλι, όπου μετακομίσαμε αργότερα και όπου η σκάλα που μου έφερνε ίλιγγο οδηγούσε σε ένα διαμέρισμα, πραγματική σπηλιά του Αλαντίν, που ψηλάντικριζε τις αλυσιδωτές σειρές από φανάρια του δρόμου και τις ακροβατικές ουρανομήκεις ρεκλάμες. Στεκόμουν κατσουφιασμένος στην είσοδο, τιμωρημένος από το δάσκαλο, έτοιμος να ξεφουρνίσω τη μελαγχολική ιστορία μου. Παρά την ταραχή της, η μητέρα ήταν προικισμένη με αρκετή φαντασία και χιούμορ για να μην παραδίνεται στη μελαγχολία της για πολύ.

Όμως η καταστροφική τούτη αταξία μου έτυχε να συμπέσει με μια από τις σπάνιες άδειες του πατέρα, που ήταν διευθυντής της Υπηρεσίας Γεωλογικών Ερευνών των Ινδιών.⁸ Η μητέρα και αυτός είχαν πια χωρίσει την εποχή εκείνη, και γω μόλις που είχα προλάβει να τον γνωρίσω, αφού έπαιρνε την άδειά του μόνο κάθε τρία χρόνια. Ξαφνικά, σαν από σάλεμα μαγικού ραβδιού στον αέρα, βρέθηκα, σκαρφαλωμένος ψηλότερα από τις ορεινές λίμνες Ματζόρε

και Κόμο, ν' ακολουθώ λαχανιασμένος τις γιγάντιες δρασκειλιές του στα κατάμεστα από λουλούδια της γεντιανής βουνά. Ήταν ένας ολοκληρωμένος φυσιοδίφης, δικαιολογημένα περήφανος για την ιδιότητά του ως μέλους της Βασιλικής Ακαδημίας Επιστημών. Μάλιστα είχε ανακαλύψει ένα ορυκτό των Ινδιών, που σήμερα έχει το όνομά του, καθώς και ένα άγνωστο σκουληκάκι με οκτώ τρίχες στη ράχη του· και ακόμα –τι εύθραυστο εύρημα, αλήθεια!– έναν τύπο χιονονιφάδας. (Πολλά χρόνια αργότερα, κάθε φορά που τα λευκά χιλιοστημόρια του χιονιού χόρευαν γύρω μου στις Άλπεις, τις Άνδεις ή τα Ιμαλάια, αναρωτιόμουν ποια να ήταν τάχα τα δικά του.) Εκείνη η πανύψηλη σπαθάτη φιγούρα με ριχτό σακάκι Νόρφοκ και τούντ παντελόνι σφιγμένο στο γόνατο ήταν εφοδιασμένη με ειδικά σύνεργα. Φορτωμένος τα κιάλια εκστρατείας του και ένα δίχτυ για πεταλούδες, κοντοστεκόμουν να πάρω ανάσα, καθώς αυτός με το γεωλογικό σφυρί του χτυπούσε ελαφρά το χαλαζία και τον μεικτό βασάλτη στους πρόποδες του Μόντε Ρόζα ή ξεδίπλωνε με ένα κλικ έναν μεγεθυντικό φακό τσέπης για να περιεργαστεί διάφορα απολιθώματα και έντομα του Μόντε ντε λα Κρότσε. Η φωνή του τέτοιες στιγμές ηχούσε βαθιά και ταυτόχρονα γεμάτη ενθουσιασμό. Καρφίτσωνε προσεκτικά τα αγριολούλουδα για κατοπινή ταξινόμηση σε ένα βοτανολογικό κουτί επενδυμένο με βρύα και μερικές φορές σταματούσε για να σκιστάρει κάτι με τις νερομπογιές του ζυγιασμένες σε ένα βράχο. Τι διαφορά, συλλογίζόμουν, από τις ζούγκλες με τις τίγρεις και τους πιθήκους, όπου τον έβλεπα με τη φαντασία μου να κατασκηνώνει, ή με τους ελέφαντες, που θα πρέπει να ήταν σχεδόν το μόνο μεταφορικό του μέσο. Όταν κατεβαίναμε από τα βουνά, έτρεχα ξοπίσω του, μέσα στους δαιδάλους των μισών τουλάχιστον από τις πινακοθήκες της Ιταλίας.

* * *

Ακολούθησαν τρία χρόνια ηρεμίας. Ο Γκίλμπερτ και η Φίλις Σκοτ-Μάλντεν, με τα τρία αγόρια τους και μισή ντουζίνα σχολειαρόπουλα, που έκανα μαζί τους φροντιστήριο για εισαγωγικές εξετάσεις

στο κολέγιο,⁹ έμεναν σε ένα ευρύχωρο σπίτι με χορταριασμένο κήπο στο Σάρει. (Δεν μπορώ να μην τους θυμηθώ δίχως τη μεγαλύτερη ευγνωμοσύνη και συμπάθεια.) Εκείνος ήταν ένας εξαίρετος κλασικός φιλόλογος και μαζί ένας καλοσυνάτος και υπομονετικός εγκυκλοπαιδικός δάσκαλος, ενώ εκείνη συμπλήρωνε τη γενική παιδεία του μ' ένα πάθος για τη λογοτεχνία, τη ζωγραφική και την ποίηση. Δεν είχα πάψει να έχω περιοδικές κρίσεις απειθαρχίας, αλλά μέσα μου ξημέρωνε μια πιο ήμερη υπόσταση και σημείωνα εντυπωσιακή πρόοδο στα μαθήματα που μου άρεσαν: Σε όλα δηλαδή, εκτός από τα μαθηματικά, όπου η αφρημάδα μου άγγιζε την καθυστέρηση. Αυτοσχεδιάζαμε θεατρικές παραστάσεις, παίζαμε σκηνές από σαιξπηρικά έργα και ξαπλώναμε στο χορτάρι κάτω από μian αγριοβαλανιδιά μασουλώντας δαμάσκηνα μέσα από ένα μπολ, καθώς ο κύριος Σκοτ-Μάλντεν μάς διάβαζε τους *Βατράχους* του Αριστοφάνη στη μετάφραση του Γκίλμπερτ Μόρεϊ· αναφερόταν συχνά στο πρωτότυπο για να εξηγήσει και ν' αναδείξει πιο καθαρά τα κωμικά στοιχεία και την ονοματοποιία. Είχαμε φτιάξει ένα καλυβάκι στα κλαριά μιας γιγάντιας καρυδιάς, όπου σκαρφωνάμε με σχοινένιες σκάλες ως τη μέση του δέντρου και αποκεί και πάνω με τα δυο μας χέρια· μάλιστα με άφησαν να κοιμάμαι μόνο εκεί στη διάρκεια του τελευταίου μου καλοκαιρινού τριμήνου. Τελικά, κατάφερα να περάσω τις εξετάσεις σε πείσμα των μαθηματικών και βάλθηκα να περιμένω την καινούργια μου ζωή στο κολέγιο με λαχτάρα και συγκρατημένη αυτοπεποίθηση.

Τα αθρόα μου διαβάσματα γύρω από τα σκοτεινά χρόνια και το απόγειο του Μεσαίωνα είχαν ρομαντικά χρωματίσει την άποψή μου για το παρελθόν, και η Βασιλική Σχολή του Καντέρμπουρι ξυπνούσε μέσα μου συγκινήσεις εκ διαμέτρου αντίθετες με κείνες του Σόμερσετ Μομ¹⁰ σε σχέση με το ίδιο σκηνικό. Ήταν πλησιέστερες στα συναισθήματα του Ουόλτερ Πατέρ¹¹ πριν από εβδομήντα τόσα χρόνια, και μάλλον ταυτίζονταν, όπως μου άρεσε να πιστεύω, με τον Κρίστοφερ Μάρλοου,¹² τετρακόσια πενήντα χρόνια νωρίτερα. Δεν μπορούσα να ξεχάσω πως το σχολείο μου είχε ιδρυθεί κατά την

πρωταρχή του αγγλοσαξονικού χριστιανικού κόσμου, δηλαδή πριν από το τέλος του 6ου μ.Χ. αιώνα, όταν τα απομεινάρια από τα πυρπολημένα είδωλα του Θορ και του Όντιν¹³ κάπνιζαν ακόμη στα δάση του Κεντ: Με παρόμοιο κριτήριο αρχαιότητας, μερικά από τα πιο παλιά κτίσματα της Σχολής, που ανάγονταν στις πρώτες δεκαετίες μετά τη νορμανδική εισβολή του 1066, θα μπορούσαν να θεωρηθούν μοντέρνα. Μια συναρπαστική αραχνιασμένη ατμόσφαιρα πλανιόταν πάνω από την απίστευτη και μεθυστική τούτη αρχαιοπρέπεια, ένα περιβάλλον αγέρωχο και γεμάτο μυστήριο που έκανε κάποιες άλλες περιλάλητες έδρες της σοφίας, θεμελιωμένες οχτακόσια ή και χίλια χρόνια μετά, να μοιάζουν με φανταχτερά μανιτάρια, και ήταν σαν να τύλιγε εκείνα τα σεβάσματα, φραγμένα με τοίχους, χώματα και τις καταπράσινες εκτάσεις που τα πλαισιώναν, τις ψηλόκορμες φτελιές, τη Σκοτεινή Πύλη, τις ερειπωμένες αψίδες με τα μεσαύλια –και στις μέρες μου τους κατάμεστους από κοράκια βουερούς πυργίσκους του λαμπρού ανδεγαυικού καθεδρικού ναού με το φάντασμα του αγίου Τόμας Μπέκετ και το σκήνωμα του Μαύρου Πρίγκιπα– με την αύρα ενός σχεδόν προϊστορικού μύθου.

Αν και το πάθος μου δεν έμελλε να βρει ανταπόκριση, τα πράγματα στην αρχή πήγαν αρκετά καλά. Τους συμπαθούσα όλους, από το διευθυντή και τον υπεύθυνο του οικοτροφείου μου ως τον τελευταίο κλητήρα, και με τον δικό μου τρόπο σημείωνα πρόοδο σε νεκρές και ζωντανές γλώσσες –αρχαία ελληνικά, λατινικά και γαλλικά καθώς και στην ιστορία και τη γεωγραφία–, δηλαδή για άλλη μια φορά στα πάντα εκτός από τα μαθηματικά. Στα σπορ έπιανα τον εαυτό μου να χασμουριέται, αλλά μου άρεσε το μποξ και τα κατάφερνα καλά σ' αυτό· έχοντας διαλέξει την κωπηλασία αντί για το κρίκετ, ξάπλωνα ήσυχα ήσυχα στις όχθες του ποταμού Στουρ –σε ασφαλή απόσταση από τα ηχηρά παραγγέλματα και το ρυθμικό τρίξιμο των κουπιών– διαβάζοντας τη *Λιλή Κριστίν*¹⁴ και Γκίμπον¹⁵ ή κουτσομπολεύοντας με αδελφούς λωτοφάγους κάτω από τις ιτιές. Οι αδέξιοι και μιμητικοί στίχοι μου πάντως, δημοσιευμένοι στο περιοδικό του σχολείου, ξεχύνονταν κρουνηδόν σαν εκτόπλασμα.

Έγραφα και διάβαζα με θέρμη, τραγουδούσα, λογομαχούσα, σχεδίαζα και ζωγράφιζα· είχα αρκετές επιτυχίες στην υποκριτική, τη σκηνοθεσία και τη σκηνογραφία και απόκτησα ταλαντούχους και δραστήριους φίλους. Ένας από αυτούς, ο Άλαν Ουότς, που με περνούσε ένα χρόνο, ήταν ένας λαμπρός ελληνιστής και λατινιστής που έγραψε και τύπωσε, ενόσω φοιτούσε ακόμη στο σχολείο, ένα αξιόλογο βιβλίο για το Βουδισμό Ζεν πολύ πριν η πίστη αυτή γίνει του συρμού στην Ευρώπη. Αργότερα εξελίχθηκε σε αυθεντία της θρησκευσιολογίας (στην αυτοβιογραφία του με τίτλο *In my own way**, που εκδόθηκε λίγο πριν από τον πρόωρο θάνατό του εδώ και μερικά χρόνια, αναφέρεται εκτενώς στα προβλήματά μου στα θρανία –ιδίως στην ξαφνική κατάληξη που είχαν– παίρνοντας γενναιόψυχα το μέρος μου· και αν δεν κατόρθωσε απόλυτα να εξηγήσει τις αιτίες, το λάθος ασφαλώς δεν ήταν δικό του).

Αλήθεια, τι έφταιξε; Θαρρώ πως τώρα πια ξέρω: Μια βιβλιομανής προσπάθεια να εξομοιώσω οπωσδήποτε την καθημερινή ζωή με τη λογοτεχνία, ενισχυμένη, όπως ήταν φυσικό, από το φάσμα της προσχολικής μου αναρχίας. Το πάθος μου να μεταμορφώνω αστραπιαία την ιδέα σε πράξη εξόντωνε μέσα μου κάθε αίσθημα κινδύνου ή φόβο τιμωρίας. Όντας ασυνήθιστα δραστήριος και ανήσυχος, έφτανα συχνά στην απόλυτη σύγχυση. Το αποτέλεσμα με γέμιζε αμηχανία και προβλημάτιζε τους δασκάλους μου...

Η καταστροφή καθυστέρησε μερικούς μήνες ακόμα. Με το πρόσχημα πως είχα χτυπήσει ελαφρά κάνοντας σκι στις Ελβετικές Άλπεις, λίγο πριν συμπληρώσω τα δεκάξι μου, μου έδωσαν άδεια ενός και μισού τριμήνου από τα μαθήματα και όταν πια επέστρεψα στα θρανία απαλλάχτηκα προσωρινά από όλα τα αθλήματα. Έτσι, όταν όλοι οι άλλοι έτρεχαν ομαδικά να παίξουν ράγκμπι τα απογεύματα, εγώ τριγυρνούσα με ποδήλατο στο Κεντ –που ως εκκλησιαστική πρωτεύουσα της Αγγλίας είναι γεμάτο από ιστορικά μνημεία– εξερευνώντας τις νορμανδικές εκκλησίες και κάθε απόμακρη

* Με τον δικό μου τρόπο.

γωνιά του Καντέρμπουρι. Όμως το ουρανόσταλτο αυτό δώρο της τρυφλής ελευθερίας δεν άργησε να συμπέσει με μια ύστατη φουρνιά από τρέλες που έσβησαν αμέσως κάθε προηγούμενη καλή εντύπωση. Ένα διορατικό μάτι θα είχε κιόλας αντιληφθεί ότι η υπομονή στην κορυφή ήταν εξαντλημένη και ότι αποδώ και μπρος το παραμικρό στραβοπάτημα θα γινόταν η σταγόνα που θα ξεχείλιζε το ποτήρι.

* * *

Πολλές ρομαντικές σχέσεις συχνά γεννιούνται και ευδοκιμούν στους κλειστούς τόπους της μάθησης, ωστόσο η ιδιοτροπία της τύχης οδήγησε το βλέμμα μου έξω από τα τείχη και για μια ακόμα φορά πέρα από σύνορα. Ήμουν ακριβώς στην ηλικία που ερωτεύεται κανείς συχνά πυκνά και με πάθος, και από καιρό οι αισθητικές προτιμήσεις μου, ολοκληρωτικά γαλουχημένες από τα *Εικονογραφημένα παραμύθια* του Άντριου Λαγκ, ήταν στραμμένες στα κοριτσόπουλα που είχα δει στις ζωγραφιές του Χένρι Φορντ με τους κύκνειους λαιμούς και τα αγγελικά μάτια της προραφαηλτικής σχολής, πότε βασιλοπούλες και πότε νεράιδες του χιονιού ή χωριατοπούλες που έβοσκαν χήνες και πότε ξωτικά των πηγών, και τα τελευταία μου περπατήματα με είχαν φέρει ως το βάθος μιας πράσινης και ευωδιαστής σπηλιάς στολισμένης με λουλούδια και ποικιλόχρωμα φρούτα και λαχανικά – με δυο λόγια, σε ένα μανάβικο που το φρόντιζε, στο πόδι του πατέρα της, μια τέτοια θεοπέσια ύπαρξη. Το αποτέλεσμα ήταν ακαριαίο. Στα είκοσι τέσσερά της ήταν μια μαγευτική καλλονή, ικανή να εμπνεύσει σονέτα σε έναν ποιητή και νομίζω πως ακόμη τη βλέπω και ακούω τη βαθιά, με κείνους τους χαϊδευτικούς τόνους, προφορά του Κεντ.¹⁶ Η ξαφνική εκείνη και παράλογη λατρεία μου ίσως της έφερνε πλήξη, αλλά ήταν πολύ καλόκαρδη για να το δείξει και ίσως ακόμα να είχε σαστίσει με τους καταρράκτες των στίχων που έτρεχαν πάνω της. Ήξερα βέβαια πως μια παρόμοια φίλη στην πόλη, όσο αθώα και αν ήταν, καταστρατηγούσε ορισμένα πολύ βαθιά ριζωμένα τα-

μπού, τόσο αυτονότητα που δεν χρειάζονταν ρητή απαγόρευση· παρ' όλα αυτά εγώ, κάθε φορά που κατάφερνα να το σκάσω, τραβούσα ολόισια στο μαγαζί της. Αλλά το μαύρο σχολικό κοστούμι μου, το σκληρό κολάρο και το πλατύγυρο πουαντιγέ ψαθάκι μου, με τη γαλανόλευκη κορδέλα, χτυπούσαν αμέσως στο μάτι. Τα βήματά μου παρακολουθήθηκαν κρυφά, τα σχέδιά μου ήρθαν στο φως και ύστερα από μια βδομάδα με τσάκωσαν στα πράσα να κρατώ το χεράκι της Νέλι – με άλλα λόγια στην πιο τολμηρή φάση από όσες γνώρισε το πάθος μου εκείνο· καθόμασταν στο πίσω μέρος του μαγαζιού πάνω σε κάτι αναποδογυρισμένα καφάσια μήλων. Έτσι πήραν τέλος οι μέρες μου στο σχολείο.

* * *

Λίγους μήνες μετά το πάθημα αυτό, η ιδέα της καριέρας στο στρατό, που τον τελευταίο καιρό πλανιόταν αόριστα στον αέρα, άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά· και η εισαγωγή στη Σχολή Ευελπίδων πρόβαλε μπροστά μου σαν εμπόδιο που έπρεπε να υπερπηδηθεί. Πώς θα δικαιολογούσα όμως την αποβολή μου από το κολέγιο; Ύστερα από τη σχετική αίτηση, ο πρώην υπεύθυνος του οικοτροφείου μου, ένας ιδιόρρυθμος και πανέξυπνος άνθρωπος, έγραψε και έστειλε ο ίδιος την απαραίτητη συστατική επιστολή. (Σε αυτήν δεν υπήρχε ίχνος μνησικακίας· οι υπεύθυνοι της Σχολής ήταν απογοητευμένοι και ανακουφισμένοι συνάμα· εγώ ένιωθα απελπισμένος. Τους ευγνωμονούσα όμως, επειδή, για να εξηγήσουν την εξαφάνισή μου, επικαλέστηκαν αιτίες πιο ήπιες από το γεγονός ότι δεν ήμουν παρά κακός μπελάς γι' αυτούς. Μάλιστα, η πρόφαση που υιοθέτησαν είχε ένα στοιχείο δυναμισμού και ρομαντικής διάθεσης.)

Δεν είχα δώσει ακόμη απολυτήριες εξετάσεις –όπου ασφαλώς θα τα έβρισκα σκούρα εξαιτίας των μαθηματικών– και, αφού το χαρτί ήταν απαραίτητο σε κάθε υποψήφιο εύελπι, βρέθηκα δεκαεφτά ετών πια να κάνω φροντιστήριο για ένα ειδικό πτυχίο που ονομαζόταν *Δίπλωμα του Λονδίνου*. Για δυο χρόνια, έμεινα στη συ-

νοικία του Λάνκαστερ Γκέιτ και αργότερα στο Λάντμπροουκ Γκρόουβ, σε δικό μου διαμέρισμα, που αντίκριζε τις κορυφές των δέντρων, με κηδεμόνα τον φιλικό και υπομονετικό Ντένις Πριντό. Μαζί του μελετούσα μαθηματικά, γαλλικά, αγγλικά και γεωγραφία, ενώ παράλληλα προγυμναζόμουν στα λατινικά, τα αρχαία ελληνικά, την αγγλική λογοτεχνία και ιστορία ξαπλωμένος συνήθως στις αναπαυτικές σεξ λονγκ του πάρκου του Κένσινγκτον κοντά στο Λόρενς Γκούντμαν. (Ασυμβίβαστος και ποιητής, με έπαιρνε μαζί του σε όλες τις σαιξπηρικές παραστάσεις της σεζόν.) Τον πρώτο χρόνο έβαλα μια τάξη στη ζωή μου, έκανα αρκετούς φίλους, φιλοξενήθηκα στην εξοχή, ασχολήθηκα με τις χαρές της ζωής κοντά στη φύση και καταβρόχθισα περισσότερα βιβλία από ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη στιγμή της ζωής μου στον ανάλογο χρόνο. Τελικά, πήρα το *Δίπλωμα* με πολύ καλούς βαθμούς στα περισσότερα μαθήματα και αρκετά ικανοποιητικούς σε κείνα που φοβόμουν. Μπροστά μου όμως ανοιγόταν ακόμα ένα μακρύ μεσοδιάστημα.

* * *

Ένα από τα πρώτα κεφάλαια αυτού του βιβλίου αναφέρεται αρκετά διεξοδικά στον τρόπο που τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν· πώς δηλαδή απομακρύνθηκαν από τη λίγο πολύ συμβατική συντροφιά των συνυποψήφιών μου νεαρών ευέλπιδων για να εισχωρήσω σε κύκλους ωριμότερων ανθρώπων που ήταν ταυτόχρονα πιο κοσμικοί, πιο μποέμ και πιο ανορθόδοξοι· τα απομεινάρια, σαν να λέμε, της παλιάς χρυσής νεολαίας, που πάντως δεν είχε χάσει τη φόρμα της, μια ολόκληρη δεκαετία και είκοσι χιλιάδες διπλές δόσεις ούισκι μετά το μεσουράνημά της. Αυτός ο νέος γοητευτικός κόσμος μού φαινόταν γεμάτος λάμψη και αρκετή σκανταλιά· μου άρεσε που ήμουν ο μικρότερος της παρέας, ιδίως όταν αρχίζαμε τα άσωτα νυχτοπερπατήματα, με τα οποία τέλειωναν τα βράδια μας: «Δεν θα 'χει πού να πάει ο νεαρός φασαριάς! Ας τον πάρουμε μαζί μας». Ήμουν σε ηλικία που αλλάζει κανείς αστραπιαία: Ένας και μόνο χρόνος κρύβει μέσα του εκατό μεταμορφώσεις· και ενώ τις έβλεπα

να προσπερνούν σπινθηρίζοντας καλειδοσκοπικά, άρχισα να αμφιβάλλω αν ήμουν πράγματι κατάλληλος για το στρατό σε καιρό ειρήνης. Το πιο σπουδαίο ήταν πως η αποδοχή δυο ποιημάτων μου και η δημοσίευση του ενός –που πρέπει να πω πως περιοριζόταν να εξυμνεί το παραδοσιακό κυνήγι της αλεπούς– είχαν ξυπνήσει μέσα μου τον πόθο της συγγραφικής δημιουργίας.

Στο τέλος του καλοκαιριού του 1933 με την άδεια του κ. Πριντό μετακόμισα βιαστικά σε ένα παλιό ετοιμόρροπο σπίτι του Σέφερντ Μάρκετ όπου είχαν κιάλας εγκατασταθεί ένας δυο φίλοι. Εκείνη η παράμερη γωνιά της πόλης, με τις στοές, τα μικρομάγαζα, τα γεωργιανά και βικτοριανά παμπ, είχε όλη τη γοητεία –εξανεμισμένη σήμερα– ενός χωριού απογευματινού μέσα στις ανέπαφες ακόμη ομορφιές του Μείφear. Έβλεπα κιάλας τον εαυτό μου εγκατεστημένο να στρώνεται με απόλυτη πειθαρχία και τυφλή αφοσίωση στο γράψιμο. Αντί γι' αυτό, το σπίτι δεν άργησε να μετατραπεί σε τόπο τρελών και ατέλειωτων διασκεδάσεων, που με χαροποιούσαν πρόσκαιρα αλλά σε τελική ανάλυση μου χαλούσαν όλα μου τα σχέδια. Δίναμε ψιλοπράματα για το νοίκι στην καλόβολη σπιτονοικοκυρά μας, τη δεσποσύνη Μπέατρις Στιούαρτ, και πάντοτε καθυστερημένα. Όχι πως την πείραζε αυτό, αλλά μας ικέτευε κάθε τόσο να κάνουμε λιγότερη φασαρία τις μικρές ώρες της νύχτας. Άλλοτε φίλη και μοντέλο πολλών διάσημων ζωγράφων και γλυπτών, ήταν μαθημένη στην πιο εκλεπτυσμένη μπόεμικη ζωή της προηγούμενης γενιάς. Είχε ποζάρει για καλλιτέχνες όπως ο Σάρτζεντ, ο Σίκερτ, ο Σάνον, ο Στίαρ, ο Τονκς και ο Αύγουστος Τζον, και οι τοίχοι της αντικαθρέφτιζαν τα ενθυμήματα εκείνων των καιρών· αλλά ένα αυτοκινητιστικό δυστύχημα, που της στέρησε το ένα της πόδι, την είχε σκληρά καθηλώσει. Χρόνια αργότερα, ένας φίλος μου είπε πως η μορφή της είχε αποτελέσει το μοντέλο για το χάλκινο άγαλμα της *Ειρήνης* του Άντριαν Τζόουνς, στο σύμπλεγμα της Αψίδας του Ουέλιγκτον του Δέκιμου Μπάρτον. Από τότε δεν μπορώ να προσπεράσω την Αψίδα χωρίς να τη θυμηθώ και να υψώσω το βλέμμα στη φτερωτή दाφνοστεφανωμένη θεά που διασχίζει

μέσα στο άρμα της τον ουρανό. Από το σημείο αυτό ένα περιστέρι, ανοίγοντας τα φτερά του, θα έφτανε στο περβάζι του παράθυρού της σε λιγότερο από ένα λεπτό.

Το σχέδιό μου δεν ευδοκιμούσε. Εκείνη η απερίσκεπτη φυγή από το σπίτι του κηδεμόνα μου με τα τακτικά γεύματα και τις ανέσεις που τα συνόδευαν είχε περιορίσει το εισόδημά μου σε μία λίρα¹⁷ την εβδομάδα, και όπως έδειχναν τα πράγματα τα κέρδη από τις συγγραφικές επιδόσεις μου θα καθυστερούσαν για κάμποσο καιρό ακόμη. Κουτοά στραβά τα έβγαζα πέρα, αλλά με το έμπα του χειμώνα με κυρίεψε η ακεφιά και η αμηχανία. Περιοδικές μόνο αναλαμπές υποσχέσεων, διάφορες δυσκολίες και σκαμπανεβάσματα είχαν σφραγίσει την πορεία μου ως τη στιγμή εκείνη· συνεχίζονταν και τώρα, μόνο που ξαφνικά ένιωσα να παρασύρομαι στην αποσύνθεση μέσα από ένα πλέγμα μοιραίων υφάλων. Οι προοπτικές μου γίνονταν όλο και πιο σκοτεινές και δυσοίωνες. Ένα βροχερό βράδυ του Νοέμβρη, κοντά στα λυχναράμματα, χάζευα μελαγχολικά τότε τις γωνιασμένες σελίδες στο τραπέζι μου, ποτέ τις ιριδιστές αντανakλάσεις από τις φωτεινές ρεκλάμες του Σέφερντ Μάρκετ πάνω στα τζάμια και, ακούγοντας το γραμμόφωνο να παίζει το «Day and night» και αμέσως μετά το «Stormy weather», περίμενα να φτάσει στα αυτιά μου το «Lazybone»¹⁸, που χωρίς άλλο ακολουθούσε· όταν ξαφνικά, με την ορμή που έχουν οι σίχοι του Τζορτζ Χέρμπερτ στη λευκή σελίδα της αρχής του βιβλίου, ήρθε η έμπνευση! Ένα σχέδιο ξεδιπλώθηκε μπροστά μου με την εντέλεια και τη γρηγοράδα γιαπωνέζικου χαρτολούλου-δου σε ποτήρι.

Να αλλάξω σκηνικό· να εγκαταλείψω το Λονδίνο και την Αγγλία και να σεργιανίσω στην Ευρώπη σαν αλητάκος – ή, σύμφωνα με μια πιο προσωπική διατύπωση, σαν φτωχός προσκυνητής ή περιπλανώμενος καλόγερος, ένας περιηγητής φιλόσοφος, ένας μοναχικός ιππότης ή ο κεντρικός ήρωας του *Μοναστηριού και της εστίας*.¹⁹ Έτσι ανέλπιστα, η λύση αυτή μου φάνηκε όχι μόνο αυτονόητη αλλά και μοναδική. Θα ταξίδευα πεζός, θα κοιμόμουν στις θημωνιές

το καλοκαίρι και όταν έβρεχε ή χιόνιζε θα λημέριαζα σε αχούρια και θα συναναστρεφόμουν μόνο χωρικούς και πλάνητες. Αν τρεφόμουν μόνο με ψωμί, τυρί και μήλα φέρνοντάς τα βόλτα με πενήντα λίρες το χρόνο –δηλαδή όσες και ο λόρδος Ντάρχαμ μείον τρία μηδενικά²⁰–, θα περίσσευαν μερικά κέρματα για χαρτί, μολύβια και κανένα ποτήρι μπίρα. Μια νέα ζωή! Η Ελευθερία! Ένα θέμα για να γράφει κανείς!

Πριν καλά καλά κοιτάξω το χάρτη, ο νους μου έβλεπε δυο μεγάλα ποτάμια να οριοθετούν τη διαδρομή μου: Το πρώτο, ο Ρήνος, ξετύλιγε τα νερά του ως τις Άλπεις, που τις ακολουθούσαν η λυκοτρόφα κορυφογραμμή των Καρπαθίων και οι οροσειρές των Βαλκανίων· και κει, στο τέρμα των μαιάνδρων του άλλου ποταμού, του Δούναβη, η Μαύρη Θάλασσα άρχιζε να απλώνει το μυστηριακό και ασύμμετρο σχήμα της· όσο για τον τελικό προορισμό του ταξιδιού μου, αυτός δεν αμφισβητήθηκε ποτέ. Ο εξαύλωτικός ορίζοντας της Κωνσταντινούπολης κεντούσε με λεπτούς κυλίνδρους και ημισφαίρια τη θαλασσινή καταχνιά· πιο πέρα, το όρος Άθως όρθωνε τις κορυφές του· και το Ελληνικό Αρχιπέλαγος²¹ σκόρπιζε αχνάρια από κυνηγητό νησιών στην απεραντοσύνη του Αιγαίου. (Τη βεβαιότητα των εικόνων αντλούσα από τη γνωριμία μου με τα βιβλία του Ρόμπερτ Μπάιρον²²: Το δρακοντοπράσινο Βυζάντιο πρόβαλλε μπροστά μου φιδοστοιχειωμένο και σημαντροσταυρωμένο.²³ Κάποτε μάλιστα είχα σκοντάψει τυχαία πάνω στον ίδιο το συγγραφέα μέσα σ' ένα νυχτερινό κέντρο, πνιγμένο στον καπνό και τον ήχο του σαξόφωνου και σκοτεινό σαν τα Τάρταρα).

Τις πρώτες μέρες αναρωτήθηκα μήπως θα ήταν πιο σωστό να στρατολογήσω ένα σύντροφο· κατά βάθος όμως ήξερα πως η επιχείρηση έπρεπε να είναι μοναχική και η ρήξη απόλυτη. Ήθελα να στοχαστώ, να γράψω, να αργοπορήσω ή να επιταχύνω το βήμα σύμφωνα με το κέφι μου χωρίς περισπασμούς, ν' ατενίσω τα πράγματα με καινούργια ματιά, να αφουγκραστώ γλώσσες που να μην τις σπιλώνει ούτε μια γνωστή λέξη. Αν ήμουν τυχερός, οι λιτές συνθήκες του ταξιδιού μου δεν θα άφηναν περιθώρια να χρησιμο-

ποιήσω τα αγγλικά ή τα γαλλικά μου. Σμήνη από πρωτάκουστες συλλαβές θα τρύπωναν σε παρθένα και ανυπόμονα αυτιά.

Η ιδέα συνάντησε εμπόδια στην αρχή: Γιατί να μην περιμένω την άνοιξη; (Εκείνη την ώρα το Λονδίνο τουρτούριζε τυλιγμένο σε πέπλα δεκεμβριάτικης βροχής.) Όταν όμως κατάλαβαν πως ήταν όλα αποφασισμένα, οι αντιρρησίες έγιναν σύμμαχοι. Ο ίδιος ο κ. Πριντό, που δίσταζε στην αρχή, άρχισε να βλέπει με συμπάθεια το σχέδιό μου και ανέλαβε να γράψει στον πατέρα μου στην Ινδία υποστηρίζοντας το διάβημά μου με τον καλύτερο τρόπο· σκόπευα και εγώ ο ίδιος να το κάνω γνωστό αλλά ως «γεγονός τετελεσμένο», ταχυδρομώντας ένα γράμμα, αφού πρώτα θα είχα κάνει αρκετό δρόμο – ίσως από την Κολονία... Ύστερα κανονίσαμε τα σχετικά με την αποστολή της βδομαδιάτικης λίρας μου – θα λάβαινα τέσσερις λίρες κάθε μήνα με συστημένο γράμμα στα ποστ ρεστάντ κάποιων προγραμματισμένων σταθμών του ταξιδιού μου. (Πρώτος σταθμός ήταν το Μόναχο· στη συνέχεια θα έγραφα για να ορίσω τον επόμενο.) Μετά, δανείστηκα δεκαπέντε λίρες από τον πατέρα ενός φίλου μου για να εφοδιαστώ με τα απαραίτητα του ταξιδιού αλλά και για να έχω χαρτζιλίκι στην τσέπη προτού ξεκινήσω. Τηλεφώνησα στην αδερφή μου, τη Βανέσα, που είχε γυρίσει από την Ινδία πριν από λίγα χρόνια, είχε παντρευτεί και τώρα ζούσε στο Γκλόστερσαϊρ. Όσο για τη μητέρα, ήταν όλο ανησυχία στην αρχή· ανοίξαμε μαζί έναν άτλαντα και, όπως τον περιεργαζόμασταν, όλα τα κωμικά πιθανά συμβάντα του ταξιδιού μου άρχισαν να διαγράφονται μέσα από εξωφρενικά, φανταστικά επεισόδια που μας έκαναν σύντομα να σπαρταράμε από τα γέλια· και ως την ώρα που μπήκα στο τρένο για το Λονδίνο το επόμενο πρωί, είχα καταφέρει να της μεταδώσω τον πυρετό της έξαψής μου.

* * *

Τις τελευταίες μέρες πριν από την αναχώρηση ο εξοπλισμός μου συμπληρώθηκε στα γρήγορα. Το μεγαλύτερο μέρος του προερχόταν από το στοκατζίδικο στρατιωτικών ειδών του Μίλετ στην οδό

Στραντ: Μια παλιά στρατιωτική χλαίνη, κάμποσα πλεχτά, γκρίζα φανελένια πουκάμισα μαζί με δύο άσπρα λινά για πιο επίσημες εμφανίσεις, ένα μαλακό δερμάτινο μπουφάν, υφασμάτινες στρατιωτικές γκέτες, ένα ζευγάρι άρβυλα, ένας υπνόσακος (που σε λίγο θα τον έχανα χωρίς να τον αποζητήσω ή να τον αντικαταστήσω)· τετράδια και μπλοκ ιχνογραφίας, γομολάστιχες, ένας αλουμινένιος κύλινδρος με μολύβια σχεδίου και μια παλιά *Ποιητική ανθολογία της Οξφόρδης* (που σύντομα θα έκανε επίσης φτερά και, πράγμα καταπληκτικό, αφού ήταν κάτι σαν Βίβλος για μένα, δεν θα τη νοσταλγούσα περισσότερο από τον υπνόσακο). Το υπόλοιπο της πολύ συμβατικής κινητής βιβλιοθήκης μου το αποτελούσε ο πρώτος τόμος από τις *Ωδές* του Οράτιου σε έκδοση του Λόεμπ, τον οποίο η μητέρα, σύμφωνα με την επιθυμία μου, είχε αγοράσει και ταχυδρομήσει στο Γκίλφορντ. (Στην αρχική λευκή σελίδα είχε σημειώσει ένα σύντομο μεταφρασμένο ποίημα του Πετρώνιου²⁴ που το είχε βρει τυχαία, όπως μου είπε, σε έναν άλλο τόμο στο ίδιο ράφι και το είχε αντιγράψει:²⁵ *Την πατρική σου γη αφήνοντας / Γύρεψε ξενικά ακρογιάλια, παλικάρι / Καλύτερη μια τύχη σε προσμένει εκεί / Στα ενάντια μη λιγοψυχάς: τον απροσπέλαστο θα συναντήσεις Ίστρο*²⁶ / *Τον παγερό βοριά και της Κανώπου*²⁷ *το ατάραχο βασίλειο / Και όλους που τη γέννηση θωρούν του Φοίβου και το γέρμα*. Ήταν φανατική βιβλιόφιλη, μα ο Πετρώνιος δεν συγκαταλεγόταν στους συγγραφείς που την ενδιέφεραν· ωστόσο, μόλις που είχε αρχίσει να ενδιαφέρει εμένα. Η χειρονομία της αυτή με εντυπωσίασε και με συγκίνησε.) Τέλος, έκοψα εισιτήριο για ένα μικρό ολλανδέζικο βαποράκι που έκανε δρομολόγιο από το Τάουερμπριτζ ως το Αγκίστρι της Ολλανδίας.²⁸ Αυτά τα έξοδα είχαν κιόλας καταβροχθίσει ένα γερό κομμάτι από το δανεικό μου κεφάλαιο, αν και περίσσευε ακόμα ένα μικρό μάτσο χαρτονομίσματα.

Το πρωί της μεγάλης μέρας ξύπνησα με μια στάλα πονοκέφαλο από το αποχαιρετιστήριο πάρτι της προηγούμενης, φόρεσα την καινούργια μου εξάρτυση και κίνησα νοτιοδυτικά κάτω από έναν ουρανό που προμηνούσε βροχή. Ένιωθα απίστευτα ελαφρός, λες

και βρισκόμουν κιάλας μακριά, μετεωρισμένος στην εκθαμβωτική στρατόσφαιρα σαν τελώνιο που είχε δραπετεύσει από το μπουκάλι του καθώς η Ευρώπη ξεδιπλωνόταν στα πόδια του. Αλλά οι τριζά-τες αρβύλες μου με πήγαν μόνο ως το Κλίβεντεν Πλέις για να παραλάβω ένα σακίδιο που είχε αφήσει εκεί για μένα ο Μαρκ Όγκιλ-βι-Γκραντ. Επιθεωρώντας τον εξοπλισμό μου, είχε ρίξει μια ματιά όλο οίκτο σε κείνο που είχα κιάλας αγοράσει. (Το δικό του, ένα υπέροχο νορβηγικό μοντέλο ενισχυμένο με τριγωνικό σκελετό και ημικυκλικό μεταλλικό υποστήριγμα για τη μέση, τον είχε συνοδεύσει –αν και όπως ομολογούσε ο ίδιος συχνά φορτωμένο στη ράχη ενός μουλαριού– στο αθωνικό ταξίδι του μαζί με τον Ρόμπερτ Μπάιρον και τον Ντέιβιντ Τάλμποτ Ράις, την εποχή που ο Μπάιρον έγραφε τον *Σταθμό*. Ανεμοδαρμένο, ξέθωρο από τον μακεδονίτικο ήλιο, το φανταζόμουν κατάμεστο από ουράνιο μάννα.) Αμέσως μετά, προμηθεύτηκα μια καλοζυγισμένη μαγκούρα από ξύλο φλαμουριάς για εννιά πένες στο γωνιακό καπνοπωλείο της πλατείας Σλόαν και τράβηξα για την οδό Βικτόρια και την Υπηρεσία Εκδόσεως Διαβατηρίων του Πέτι Φρανς, όπου με περίμενε το φρέσκο μου διαβατήριο. Μία μέρα πριν, ενώ συμπλήρωνα τα στοιχεία μου στην αίτηση –Τόπος γεννήσεως: *Λονδίνο*· ημερομηνία γεννήσεως: *11 Φεβρουαρίου 1915*· ύψος: *1,80*· μάτια: *καστανά*· μαλλιά: *καστανά*· ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: *κανένα*– είχα αφήσει το επάγγελμα κενό, μην ξέροντας τι να γράψω. «Λοιπόν, τι θες να γράψουμε;» ρώτησε ο υπάλληλος δείχνοντας το κενό. Το μυαλό μου δεν κατέβαζε τίποτα. Τον τελευταίο καιρό ήταν της μόδας ένα λαϊκό αμερικανικό τραγούδι με τίτλο «Hallelujah, I am a bum». Αυτός ο σκοπός μου είχε κολλήσει εκείνες τις μέρες σαν είδος προσωπικού λάιτ μόντιφ και θα πρέπει να το μουρμούριζα αφηρημένος, προσπαθώντας να συγκεντρωθώ, γιατί ο υπάλληλος έβαλε τα γέλια. «Ε, δεν μπορείς βέβαια να γράψεις *αυτό*» είπε. Και πρόσθεσε: «Γιατί δεν βάζεις απλώς *φοιτητής*;». Έτσι έκανα. Με το κολλαριστό μου ντοκουμέντο στην τσέπη, σφραγίδα και ημερομηνία *8 Δεκεμβρίου 1933* τράβηξα βόρεια προσπερνώντας το Γκριν Παρκ κάτω από ένα μαύρο σύν-

νεφο που γινόταν όλο και πιο πυκνό. Καθώς διέσχιζα το Πικαντίλι για να τρυπώσω στην οδό Ουάιτ Χορς, με ξάφνιασε μια χοντρή ψιχάλα που ως το τέλος της διαδρομής, στο Σέφερντ Μάρκετ, έγινε περνιαστιά βροχή. Μόλις που πρόλαβα το ραντεβού μου για ένα τελευταίο γεύμα με τη δεσποινίδα Στιούαρτ και τρεις φίλους – δυο συγγάτοικους και ένα κορίτσι. Ύστερα, δρόμο. Το νερό τώρα έπεφτε με το τουλούμι.

* * *

Η επόμενη κίνηση ήταν και η πρώτη ελεύθερη πράξη της ζωής μου και, όπως η τύχη έμελλε να αποδείξει, η πρώτη που είχε κάποιο νόημα. Όσα ακολούθησαν, που τα ξέρεις μόνο όπως μέσες άκρες τα διηγήθηκα, προσπάθησα να τα βάλω τώρα σε σειρά. Ελπίζω οι αναφορές στην Κρήτη να ξυπνήσουν στη μνήμη σου, με την ίδια ζωντάνια που ξυπνούν στη δική μου, τα δάση των πρίνων, τις σπηλιές και τις στάνες, όπου για πρώτη φορά εξομολογηθήκαμε ο ένας στον άλλο τις περιπέτειες της πρώτης νιότης μας.

Καρδαμύλη, 1977

[ΗΘελα] ν' αλλιάξω σκηνικό, να εγκαταλείψω το Λονδίνο και την Αγγλία και να σεργιανίσω την Ευρώπη σαν απλός αθλητής ή -σύμφωνα με πιο προσωπική διατύπωση- σαν φτωχός προσκυνητής ή περιπλανώμενος καλόγερος, ένας περιηγητής φιλόσοφος, ένας μοναχικός ιππότης.

ΠΑΤΡΙΚ ΛΗ ΦΕΡΜΟΡ

Ο σερ Πάτρικ Λη Φέρμορ (1915-2011), «κυρ Μιχάλης» για τους Μανιάτες φίλους του, θεωρείται ο μεγαλύτερος ταξιδιωτικός συγγραφέας της εποχής μας και μια θρυλική φυσιογνωμία που συνέδεσε τη ζωή του με την Ελλάδα. Οι περιπλανήσεις του ξεκινούν από την ηλικία των 18 ετών, το 1933, όταν αντί να ακολουθήσει τη στρατιωτική σταδιοδρομία για την οποία τον προόριζαν, πέρασε τη Μάχη και ξεκίνησε να διασχίζει την Ευρώπη με τα πόδια, με προορισμό την Κωνσταντινούπολη. Υποκινημένος από την ασίγηστη περιέργειά του για τον κόσμο, πραγματοποίησε αυτό το μυθικό κατόρθωμα, περνώντας από διάφορες δοκιμασίες. Τις εμπειρίες του από το ταξίδι αυτό καταγράφει σε μια τριλογία που χρειάστηκε μια ζωή για να γραφτεί – ο τρίτος τόμος με τίτλο *Ατέλειωτος δρόμος* κυκλοφόρησε μετά τον θάνατό του. Στην παρούσα συγκεντρωτική έκδοση περιλαμβάνονται τα δύο πρώτα βιβλία της τριλογίας: *Η εποχή της δωρεάς* (το ταξίδι από την Ολλανδία μέχρι την ουγγρική μεθόριο) και *Ανάμεσα στα δάση και τα νερά* (το ταξίδι από τη Βουδαπέστη ως τις Σιδηρές Πύλες του Δούναβη).

Το χρονικό της περιπλάνησης του Φέρμορ στην Ευρώπη είναι ένας λογοτεχνικός θησαυρός, ένα υπέροχο αμάλγαμα δράσης και παρατήρησης.

The Observer

Ο Φέρμορ γράφει με ασύγκριτη φρεσκάδα και ωριμότητα. Ο νεανικός ενθουσιασμός του μετουσιώνεται σ' ένα ύφος λιτό, φυσικό, απαλλαγμένο από καθετί περιττό.

Le Figaro Litteraire

ISBN 978-960-566-327-8

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 6327